

Verankerd in de praktijk

Associate degree en graduaat

De Associate degree heeft in korte tijd een stevige positie ingenomen in het hoger beroepsonderwijs. Het is nu aan de nog twijfelende colleges van bestuur om in te zien dat deze nieuwe opleiding daadwerkelijk een meerwaarde vormt voor de hogescholen, betoogt Hans Daale van Leido Academy. Neem een voorbeeld aan de succesvolle pioniers, zegt hij.

De Associate degree komt op stoom

Nieuwe leerlijnen vragen om een nieuwe strategie

Hans Daale

Leido Academy, De Meern

H

et gaat goed met de tweejarige Associate degree-opleiding. Er komen steeds meer hogescholen in beweging en de groeicijfers van de instroom zijn spectaculair. Dat maakt indruk op het management van een instelling. ‘Mogen wij deze boot missen?’, is een vraag die afwachende hogescholen zich nu regelmatig stellen. Of moet het college van bestuur juist heel bewust een interne koers voor de Associate degree uitzetten, ingebed in een strategische aanpak?

Voor de overheid kan de sterke groei van de Associate degree op korte termijn overigens een probleem worden. Dat heeft te maken met de impact van het binnengaan van nieuwe groepen studenten voor bekostigde Associate degree-opleidingen. Het betekent simpelweg meer uitgaven, en dat tamelijk onverwacht: ook de overheid zag tot voor enkele jaren die groeispurt niet aankomen.

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen voorspelt op de wat langere termijn een daling van het aantal in het hoger beroepsonderwijs (hbo) ingeschreven studenten met 14 procent. Internationale studenten zullen die daling in het hbo niet gaan compenseren, maar de instroom van Associate degree-afgestudeerden kan dat mogelijk wel. Daarmee is er sprake van een krachtige uitdaging voor colleges van bestuur die nog uitgaan van de bachelor als de belangrijkste graad. Maar kunnen zij desnoods toch de strijd rond de Associate degree aangaan? Misschien is het gewoon een kwestie van het volgen van andere hogescholen en zien wat de toekomst gaat brengen.

Met argusogen

Het is goed om de ontwikkelingen in aanloop naar een nieuwe Strategische Agenda voor het hoger onderwijs scherp op het netvlies te houden. Dat stuk van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen komt eind dit jaar beschikbaar. Veel beleidsadviseurs van colleges van bestuur volgen de voorbereidingen die in maart in gang zijn gezet al met argusogen. Daarbij kijken ze ook naar wat de minister dreigt te gaan doen met de Associate degrees. Hoe dan ook, op voorhand mogen we gerust stellen dat de verdere uitrol van deze opleidingen zich autonoom blijft ontwikkelen. De Associate degree verwerft zich in rap tempo een vaste plek in het hbo.

Jongeren en werkenden kiezen hun opleiding steeds bewuster. Ouders betalen vaak mee aan de studie en denken ook na over de schuldoopbouw van hun kroost. Een studieduur

Overigens kan de sterke groei voor de overheid op korte termijn een probleem worden

Verankerd in de praktijk

Associate degree en grauaat

De Associate degree in het kort...

De Associate degree laat zich het best omschrijven als een hbo-opleiding die twee jaar studie vergt en door iedereen met een mbo-, havo- of vwo-diploma is te volgen in voltijdse, deeltijdse of duale vorm. Het levert de graad Associate degree op, met een formeel en internationaal erkend diploma.

Na het behalen van het diploma kan de bezitter ervan een programma volgen om de bachelorgraad te verwerven. De duur van zo'n programma is afhankelijk van de gekozen bacheloropleiding, maar bij een inhoudelijke verwantschap tussen beide opleidingen gaat het meestal om twee jaar. Daarmee is die route via de Associate degree naar de bachelorgraad even lang als het ongedeelde vierjarige bachelorprogramma.

De wet- en regelgeving en andere formele kaders zijn voor beide hbo-opleidingen gelijk, gelet op hetgeen in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek staat. Wel kunnen ze verschillende aanvullende eisen stellen, gelet op de eigenheid van de onderliggende programma's.

De Associate degree wordt alleen aangeboden in het hbo, niet in het wetenschappelijk onderwijs. Wel zullen universiteiten rekening moeten houden met Associate degree-afgestudeerden die een universitaire bachelor willen gaan doen. Hiervoor is geen specifieke regelgeving opgenomen in de wet.

Er zijn delen van de arbeidsmarkt waarbinnen een Associate degree niet echt een meerwaarde heeft, gelet op de mogelijkheden die er zijn voor afgestudeerden. Dat betekent dat er niet overal Associate degree-opleidingen worden aangeboden dan wel ontwikkeld. De relevantie van het programma voor het werkveld staat voorop.

van twee jaar voor het verkrijgen van een erkend hbo-diploma klinkt in dat opzicht best lekker in de oren. Werkgevers weten dat de Associate degree-opleidingen behoorlijk praktisch zijn ingericht. Deze studies mogen dan ook best geld kosten met het oog op het investeren in personeel. In die zin bieden ze meer maatwerk voor werknemers met het oog op de bij- en opscholing.

Dat er andere leerlijnen gaan ontstaan, zal niemand meer ontkennen, ook niet de critici

Er zijn voldoende redenen om de Associate degree de aandacht te geven die deze hbo-graad verdient. Niets is in deze tijden zeker, ook niet als het gaat om de impact van de Associate degree op de structuur van het hbo en de flexibiliteit die daarbij steeds meer nodig is. Maar dat er andere leerlijnen gaan ontstaan, durft niemand meer te ontkennen, ook niet de critici van een aantal jaren geleden.

Hogescholen die nog twijfelen aan de Associate degree en aan de meerwaarde ervan voor henzelf, kloppen aan bij collega's. Tijdens bijeenkomsten proberen ze te achterhalen waarom andere hogescholen wél vol op het orgel van de vernieuwing gaan. Ook op andere niveaus binnen de hbo-wereld wordt stevig genetwerkt; men deelt kennis en geeft aanzetten voor landelijke overleggen. Het is pionieren, maar wat is er nu leuker dan een vernieuwing aan te grijpen voor een totaalscan van het hbo als onderwijssector?

De blikvanger

In 2011 ging in Rotterdam het eerste Regionale Associate College, de Rotterdam Academy, van start, om in recordtempo uit te groeien tot dé blikvanger van de Hogeschool Rotterdam. Logisch dus dat andere hogescholen – overigens ook in Vlaanderen – geïnteresseerd keken naar wat er in Rotterdam gebeurde en vervolgens bezagen wat hun eigen mogelijkheden waren.

In een Regionaal Associate College vindt een bundeling plaats van de aangeboden Associate degree-opleidingen, onder een eigen management (rechtstreeks onder het college van bestuur) en vaak in een eigen gebouw. Heeft een dergelijke instelling een eigen vestigingsplaats, dan is het mogelijk om nóg dichter op de (regionale) huid van het middelbaar beroepsopleiding (mbo) te kruipen. Zo kan men, net als mbo-instellingen, verspreid over het land de doelgroepen – ook die uit het bedrijfsleven – op maat bedienen.

De noodzaak om aandacht te schenken aan de beroepskolom en de doorstroom mbo-hbo wordt vooral ingegeven door de noodzaak om meer mensen in bepaalde sectoren op een hoger niveau te laten werken. Dit houdt in dat er meer Regionale Associate Colleges moeten en zullen komen, zo-

Verankerd in de praktijk

Associate degree en graduaat

als al is gebeurd in Den Bosch en Roosendaal. Deze zullen zich op nationaal niveau gaan bundelen, op basis van hun eigen identiteit, met specifieke kaders en regelingen die passen bij het aanbod. Daarmee zullen de Regionale Associate Colleges zich op termijn gaan gedragen als 'Nederlandse Community Colleges' en als zodanig hun eigen koers kunnen varen binnen het hbo.

De vraag naar gediplomeerden

Het hbo begint zich zo langzamerhand te realiseren dat er met de invoering van de Associate degree een concrete verschuiving plaatsvindt in de vraag naar gediplomeerden. Er bestonden natuurlijk altijd al functies en beroepen op niveau 5 van het Nederlands Kwalificatieraamwerk – ook al voor de start van de Associate degree in 2006. Werkgevers hadden destijds bij het aannemen van mensen voor deze functies min of meer de volgende twee opties ter beschikking:

- een kandidaat met een mbo-4-diploma aannemen en vervolgens opscholen met specifieke certificaten en trainingen, uitgaande van een traject naar 4+ en richting 5.
- een kandidaat met een hbo-bachelordiploma aannemen, daarbij aangeven dat het gaat om een functie voor iemand op niveau 6- of zelfs 5, en dan bezien hoe de loopbaan verder kan worden ingericht.

Uit een onderzoek in 2005, met het oog op de invoering van de Associate degree, bleek dat die eerste kandidaat uitermate goed past binnen de doelgroep van de Associate degree, omdat het behalen van deze graad een stevige 'upgrading' inhoudt. De tweede kandidaat gaat zich als gevolg van de 'downgrading' vooral ongemakkelijk voelen, wat zal terugkomen in zijn gedrag.

Het zal duidelijk zijn dat dit voor bedrijven van invloed was op het maken van keuzen bij het aannemen van nieuw personeel. Een opwaartse beweging in een loopbaan is altijd beter te ondersteunen dan het afwachten wat er gebeurt als iemand zich ondergewaardeerd voelt. Dat laatste is vooral een gevolg van de gewekte maatschappelijke verwachting dat een bachelorgraad deuren doet openzwaaien, met alle 'economische waarderingen' die daarbij schijnen te horen.

Werkgevers die mensen nodig hebben op allerlei niveaus en ook binnen het bedrijf een bewust en onderbouwd beleid kennen voor het vormgeven van loopbanen, zullen met de Associate degree in het hbo-palet een andere koers gaan varen in het wervingsbeleid. Ze zullen steeds vaker kiezen voor het aannemen van een mbo'er op niveau 4 die kan doorgroeien naar niveau 5 via het verwerven van bedrijfsgerichte certificaten en eventueel een Associate degree. Of ze kiezen voor een Associate degree-afgestudeerde die korte opleidingen kan volgen op niveau 6, mogelijk op termijn uitmondend in het volgen van een bachelorstudie.

Short-Cycle Higher Education

In de internationale context is de Nederlandse Associate degree de naam die hoort bij de zogeheten Short-Cycle Higher Education (SCHE), zoals deze bestaat binnen de Europese hogeronderwijsruimte (EHEA). De EHEA is het resultaat van het in 1999 gestarte Bolognaproces, dat leidde tot het invoeren van drie cycli:

- eerste cyclus: bachelor;
- tweede cyclus: master;
- derde cyclus: doctoraat.

Deze cycli zijn en worden nog steeds verder geïmplementeerd in de 48 landen van de EHEA, ook als ze, zoals Nederland en Vlaanderen, een binair systeem kennen met hogescholen en universiteiten.

Bij de start van de EHEA waren geen partijen betrokken die van mening waren dat daarin een cyclus van twee jaren diende te bestaan; de discussie daarover kwam pas in 2005 op gang. In mei 2018 is in een bijeenkomst van onderwijsministers besloten ook die cyclus formeel te gaan gebruiken; dat is evenwel geen verplichting, maar de uitkomst van een compromis met landen die geen SCHE wensen, zoals Duitsland. De Associate degree is daarmee verankerd in het internationale hoger onderwijs. Er is nog geen 'common name' voor de SCHE, zoals voor de andere cycli, maar dat zal een kwestie van tijd zijn. Daarbij gooit de naam 'Associate' hoge ogen, mede omdat deze graad in de Verenigde Staten, Canada, Australië en steeds meer andere landen bestaat.

Het hbo begint zich

te realiseren dat

er een concrete

verschuiving plaatsvindt

Verankerd in de praktijk

Associate degree en graduaat

De afgestudeerde bachelorstudent zal op termijn terecht komen in een werkomgeving waar de verworven competenties op niveau 6 volledig tot hun recht kunnen komen. Maar de focus op een door groei naar niveau 7 zit 'm dan vooral in het volgen van beroepsgerichte post-bachelortrajecten en minder in het moeten behalen van een professionele master op datzelfde niveau.

Kortom, werkgevers zullen vanaf nu van hogescholen verwachten dat die het complete palet in de aanbieding hebben, al is het maar omdat het kostenplaatje zichtbaar meespeelt. Men wil graag iemand als beginnend beroeps-

beoefenaar betalen op basis van het diploma op het juiste niveau, en hem vervolgens aanvullende kennis laten verwerven in de vorm van maatwerk scholing.

Verplichte lening

Onder de groeiende druk van de behoefte aan mensen op allerlei (hogere) niveaus kijken diverse hbo-sectoren steeds vaker of duale vormgevingen mogelijk zijn. Het aldus combineren van een studie met het werk, een trend die in het buitenland al veel langer zichtbaar is, is voor de Associate degree een voor de hand liggende optie. Een bijkomend aspect is dat veel jongeren aanhikken tegen de verplichte lening waarmee een studie gepaard gaat, zeker mbo'ers (en dan vooral hun ouders). Voor hen is een duale aanpak zeker interessant. Maar een formele aanstelling bij een bedrijf is hiervoor noodzakelijk.

De uitdaging om te komen tot een compleet duaal traject is voor een bacheloropleiding vaak te groot. Alleen in sectoren waarin studeren op de werkplek traditie is en het programma goed kan worden ingevuld doordat werkzaamheden vooral in een team plaatsvinden (leren van elkaar), in een gezamenlijk 'groeiproces', is het mogelijk gedurende vier (!) jaren in een wisselende werk- en leeromgeving de studie te doorlopen.

De Associate degree maakt het eenvoudiger. Twee jaar duaal bezig zijn is te overzien, met een diploma dat al snel aan de horizon verschijnt. Ook kan daarmee de druk op het bedrijf worden verlicht, omdat bij zo'n studie van alles en nog wat in dienst moet worden gesteld van de werknemer als student. Zo'n aanpak vraagt nogal wat van de werkgever, qua tijd, begeleiding en kwaliteitsborging. Omdat bovendien de dynamiek op de arbeidsmarkt zich sneller moet gaan vertalen in programma's van hbo-opleidingen, zal de duale vorm van de Associate degree de komende jaren zonder meer een opmars maken. Vernieuwingen zijn daarbij eerder door te voeren, mede dankzij het aantal praktijkgerichte onderdelen en de directe en inhoudelijke contacten met het werkveld. Dit krachtige voordeel

Mbo niveau 5

Een type opleiding dat we in Nederland in formele zin niet kennen – en zeer waarschijnlijk ook niet gaan leren kennen – is een mbo-opleiding op niveau 5. Niet dat er geen mbo-4-opleidingen zijn die daarbij in de buurt komen of dat de voormalige mbo-plus-programma's daar niet toe neigden, maar er is door de overheid nooit een aanzet voor een discussie gegeven om mbo-instellingen hun eigen mbo-5 te laten ontwikkelen.

Wel was er bij de invoering van de Associate degree in 2006, via pilots, een tijdlang getouwtrek tussen mbo-instellingen en de politiek over het verzorgen van Associate degrees vanuit het mbo. Uiteindelijk gaf de status van de Associate degree van graad in het hoger onderwijs de doorslag om deze opleiding in die sector permanent op te nemen. Mbo-instellingen kunnen in wettelijke zin worden betrokken bij het verzorgen en aanbieden van Associate degree-opleidingen, op een mbo-locatie, en daarmee heeft die sector toch een bepaalde invloed gekregen op de inrichting van de Associate degree.

In veel andere landen bestaat mbo-5 wel, onder de naam Vocational Education and Training, al zal op termijn ook het begrip Vocational and Professional Education ingang gaan vinden – zie onder andere Noorwegen en Zwitserland. De overheid aldaar steunt en bekostigt die vorm ook, zeker als er geen Short-Cycle Higher Education is.

Ook kunnen in een land deze twee typen opleidingen naast elkaar bestaan. Maar het is dan wel zaak de verschillen duidelijk te kunnen maken aan doelgroepen zoals ouders, decanen, werkgevers en de toekomstige studenten zelf.

Een compleet duaal traject is voor een bacheloropleiding vaak te ingewikkeld

Verankerd in de praktijk

Associate degree en graduaat

mag door hogescholen niet worden genegeerd en zeker niet worden onderschat.

Van horen zeggen

Het lijkt onvermijdelijk dat mbo'ers die naar het hbo willen en die vaak al wat ouder zijn, voor de Associate degree kiezen als die voor de beoogde hbo-sector bestaat en in hun regio wordt aangeboden. Hiervoor zijn diverse redenen aan te voeren. De belangrijkste twee, vanuit het perspectief van de student gezien, zijn de korte studieduur en het praktische karakter van Associate degrees, zoals die de afgelopen jaren zijn ontwikkeld.

Daarnaast beginnen veel mbo'ers aan het hbo in de wetenschap dat ze al een beroepsdiploma hebben. Ze realiseren zich echter ook dat het handig is een volgende stap te zetten, direct na mbo-4, mede gelet op de druk van buitenaf. In het afwegingsproces blijkt in toenemende mate dat de motivatie voor een Associate degree sterker is dan die voor een twee keer zo lang durende bacheloropleiding (al heeft die natuurlijk nog steeds veel status en is vier jaar lang student zijn vaak ook een aantrekkelijke optie voor jongeren).

De verhalen over de wijze waarop de Associate degree in de markt wordt gezet en inspeelt op het mbo, vooral binnen de Regionale Associate Colleges, gaan razendsnel rond. Aanbevelingen van insiders kunnen nieuwe groepen mbo'ers heel eenvoudig in verleiding brengen; het 'van horen zeggen' is een bekend verschijnsel als het gaat om het maken van keuzen voor een vervoltraject. Een dergelijk effect moeten bepaalde hogescholen zich zeker gaan aantrekken, willen ze niet buiten beeld geraken.

Minder uitval

Het is eigenlijk een triviale reden om de Associate degree verder in te voeren: het beperken van het aantal uitvallers in de bacheloropleidingen. Een hogeschool moet onderhand, op basis van opgedane ervaringen, weten welk type instromende studenten in de bacheloropleidingen relatief snel dreigt uit te vallen. Als die studenten wél de juiste competenties, talenten en motivatie hebben voor een Associate degree – een praktische instelling dus – is het handig hun te adviseren die opleiding te gaan doen. Ze kunnen daarna altijd nog doorgaan voor de bachelor, maar dan zijn de eerste 120 studiepunten tenminste in de pocket. Op deze manier verklein je bovendien de kans om te struikelen in de volgende twee bachelorjaren, een risico dat studenten in het ongedeelde vierjarige programma lopen als ze nog een studieachterstand uit de eerste jaren met zich meesjouwen.

Minder langstudeerders

Er is een tweede triviale reden om de Associate degree verder in te voeren, die in het verlengde ligt van de eerste.

Regionale Associate Colleges

Na de invoering van de Associate degree in 2006 en het einde van de pilotperiode in 2010 zag de Hogeschool Rotterdam in dat deze opleiding prima paste bij doelgroepen die men graag in de regio wilde bedienen met een hbo-diploma. Omdat men in 2011 kleinschalig van start wilde gaan, werden de opleidingen min of meer noodgedwongen gebundeld (schaalvoordeel); na de daaropvolgende groei bleef het concept van het aanbieden in een eigen omgeving overeind staan.

Het succes van de Rotterdam Academy viel op. Ook andere hogescholen, zoals Avans, hebben de Associate degrees inmiddels gebundeld in een eigen gebouw, als een Regionaal Associate College (RAC), of zijn hiervoor plannen aan het smeden. Een RAC is een uitgelezen kans om in de nabijheid van mbo-instellingen onderwijs aan te bieden – en die laatste daar ook bij te betrekken.

De vraag is gerechtvaardigd of deze beweging zal leiden tot een eigen entiteit voor een zelfstandig RAC of tot een 'college' binnen een hogeschool maar dan toch ook met een eigen specifieke identiteit. Het is wel zo dat de huidige wet- en regelgeving voor het gehele onderwijs belemmerend kan werken voor het optimaal positioneren van een RAC. Dat zou betekenen dat een landelijk RAC-netwerk moet sleutelen aan een set criteria waaraan de onderliggende organisatie moet voldoen om onderscheidend genoeg te zijn – zonder een soort Nederlands *community college* te worden (al zijn ook daarvoor voorstanders te vinden).

Als het lukt een transparante beschrijving van een RAC te produceren, kan men bezien of er uitzonderingen mogelijk zijn voor een dergelijk onderdeel van een hogeschool. Zo kan de verdere uitrol van de Associate degree voor nog meer andere groepen lerenden – en voor het werkveld – aantrekkelijker worden.

Nederlands Kwalificatieraamwerk

Alle formele opleidingen in ons land hebben een plek gekregen in het Nederlands Kwalificatieraamwerk (NLQF). De Associate degree geldt als niveau 5, de bachelor is niveau 6 en de master niveau 7. Die inschaling vindt plaats wanneer de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen akkoord gaan met een aanvraag voor een opleiding. Voor het mbo is de Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven daarvoor overigens verantwoordelijk. Maar ook de zogenoemde niet-formele kwalificaties hebben de kans om een niveau-aanduiding te verwerven. Dan gaat het om private aanbieders, bedrijfsacademies, beroepsorganisaties en netwerken die een eigen register beheren. Zij dienen daarvoor aan te kloppen bij het Nationaal Coördinatiepunt. Als zij de procedure succesvol doorlopen, is het bewijs ervan te vinden in het register (www.nlqf.nl/register). Er zijn als gevolg daarvan al redelijk wat private opleidingen op niveau 5 beschikbaar. De aanbieders mogen dit niveau in hun communicatie met de doelgroepen gebruiken, inclusief het NLQF-beeldmerk. Het is voor het formele hbo derhalve van belang om niveau 5 altijd in combinatie met de graad Associate degree te gebruiken. Een Associate degree is niveau 5, maar niveau 5 is niet altijd een Associate degree.

**Dat hoeft dus niet eens
het gevolg te zijn
van een bewuste strategie
van het college van bestuur**

Het resultaat van de keuze van studenten voor de Associate degree zal normaal gesproken zijn dat uiteindelijk veel meer jongeren de vierjarige bachelor halen binnen de nominale studieduur, of eventueel met hooguit één jaar uitloop. Het aantal studenten dat zonder bekostiging rondloopt in de hogeschool in een vijfde, zesde of een nog hoger jaar, zal daardoor drastisch afnemen.

Die laterejaars betalen, zolang ze het diploma nog niet hebben, alleen maar het wettelijke collegegeld. De uitgaven voor hogescholen zullen – als het om hele volksstammen gaat – daardoor de inkomsten overstijgen. Op termijn lopen er derhalve minder studenten in het totale hbo rond, maar de kosten zullen sterk afnemen. De colleges van bestuur zullen zichzelf moeten afvragen of ze het aantal studenten hoe dan ook willen maximaliseren, of dat ze de kosten zo goed mogelijk in de hand willen houden.

Gelijkwaardige routes

Een hogeschool kan allerlei inhoudelijk verwante Associate degree- en bacheloropleidingen aanbieden, binnen eenzelfde vestigingsplaats of binnen de regio. Het ligt in de lijn der verwachting dat als gevolg daarvan ‘vanzelf’ een verschuiving van de instroom van de bachelor naar de Associate degree plaatsvindt. Dat hoeft dus niet eens het gevolg te zijn van een bewuste strategie van het college van bestuur. Het betreft een autonoom proces als gevolg van keuzen die aanstaande studenten in alle vrijheid kunnen maken. Ze kijken samen met anderen in hun omgeving naar de voordelen van een gelijkwaardige route via de Associate degree naar de bachelor en zullen op eigen kracht daarnaar handelen. Een argument voor een situatie met parallelle leerlijnen is dat het voor een hogeschool, gelet op regelingen en kaders voor het hbo, vrijwel noodzakelijk is om Associate degree-gediplomeerden een aansluitend tweejarig programma aan te bieden waarmee zij de bachelorgraad kunnen verwerven. De overheid heeft die constructie bij de invoering van de Associate degree als zelfstandige opleiding via een aanbeveling verwoord, met de uitspraak dat ‘hogescholen voor een studeerbare route via de Associate degree moeten blijven zorgen’.

De belangrijkste reden hiervoor is dat zo’n nieuwe leerlijn moet passen binnen het huidige systeem met wettelijke en andere regelingen voor hogescholen en vooral voor studenten. De overheid is namelijk (nog) niet bereid om als gevolg van de invoering van de Associate degree substantiële veranderingen aan te brengen in een aanpak die nog steeds is gebaseerd op het hbo met enkel de bachelor.

Het management dient zich te verplaatsen in een aanstaande student die te horen krijgt dat je een bachelor ook in vier jaar kunt behalen via de Associate degree, maar dan wel met tussentijds een diploma in de aanbieding. Dat betekent voor die student in ieder geval een omzetting van de lening in een gift voor twee jaren, een heel wat betere situatie dan

Verankerd in de praktijk

Associate degree en graduaat

Zo kan er geld
in het laatje komen,
aangevuld met
de diplomabonus

wanneer hij na twee of drie jaar bachelor zou uitvallen. Dus waarom zou iemand vier jaar lang een ongedeeld programma volgen, als het ook in twee keer twee jaar kan, zonder verdere consequenties?

Het is een verschuiving waarover men op instellingsniveau een gedachte dient te formuleren. Een hogeschool kan nog steeds besluiten geen volledig palet aan Associate degrees aan te bieden, maar dient zich te realiseren dat de concurrentie niet stil zit als het gaat om het werven van studenten die het beste voor zichzelf wensen.

Verleiden tot een bachelor

Hogescholen krijgen op allerlei manieren te maken met Associate degree-gediplomeerden. Ook al verzorgen ze zelf bepaalde Associate degree-opleidingen niet, dan nog zullen deze alumni straks in groten getale langskomen, op zoek naar een passende bacheloropleiding. Het is een in financieel opzicht interessante groep, omdat ze in het algemeen nog overheidsbekostiging met zich meebrengen. De bekostiging per student duurt vier jaar; trek daar de voor de Associate degree gebruikte jaren van af, en ziedaar. Zo kan er geld in het laatje komen, aangevuld met de diplomabonus ter waarde van één jaar inkomsten wanneer de student de bachelor succesvol afrondt.

In de praktijk is gebleken dat een groot deel van de Associate degree-afgestudeerden het diploma verzilvert door een baan te accepteren. Zij verlaten derhalve het bekostigde systeem, volgen naast het werk beroepsgerichte scholing en zullen hun loopbaan inkleuren met functieondersteunende certificaten. Hoe breng je die alumni als hogeschool in de verleiding om toch een bekostigde bacheloropleiding te gaan doen?

Het moet in ieder geval gebeuren met een werkend leren-concept. Ook is het handig als er voldoende vrijstellingen zijn, zodat de betrokkenen een flexibel resterend programma kunnen volgen. Maar de vraag is of bekostigde hogescholen daarmee in strikt formele zin iets kunnen en mogen doen. Het antwoord zal niet altijd positief zijn. Het sterke vermoeden is dat private hogescholen, die een rede-

Nederlands versus Europees raamwerk (1)

Het Nederlands Kwalificatieraamwerk (NLQF) is al in 2011 ingevoerd en is sindsdien voor diverse doeleinden ingezet. Zo heeft een internationale commissie gekeken naar het hoger onderwijs en vervolgens geconstateerd dat de opleidingen Associate degree, bachelor en master in formele zin passen bij de niveaus 5, 6 en 7 (waarbij 8 geldt als het promotietraject) van het NLQF. Die procedure was nodig, aangezien het hoger onderwijs een eigen dynamiek kent binnen het zogeheten Bologna-proces en de daarbij behorende Europese Hogeronderwijsruimte (EHEA). In diverse landen is die procedure niet uitgevoerd en bestaan de nationale hogeronderwijsruimte en het nationale kwalificatieraamwerk gewoon nog naast elkaar. Een reden daarvoor is het handhaven van de eigen positie van de aanbieders en het voorkomen van onduidelijkheid rond het gebruik van het nummer dat bij een niveau hoort. Nederland heeft daar niet moeilijk over gedaan. Toch hoeven de niveaus nog niet verplicht op de diploma's te worden vermeld, al bestaat daarvoor wel een conceptwet. Eind 2018 heeft de Tweede Kamer aangedrongen op de vermelding van het niveau van het Nederlands Kwalificatieraamwerk en dus ook van het Europees Kwalificatieraamwerk. De bedoeling is dat dit verplicht wordt vanaf 1 januari 2020.

lijk bedrag aan studiegeld vragen, op een gegeven moment in dit gat zullen springen. Zij zullen eerder in staat zijn werkenden een op maat gesneden bachelortraject voor te schotelen, niet in een keurslijf geperst zoals dat bij bekostigde instellingen op basis van de huidige wet- en regelgeving verplicht is.

Als deze aanpak steeds meer in beeld komt, gaat het de overheid geld opleveren. 'We' sparen een aantal jaren aan bekostiging uit. Op termijn zullen bekostigde instellingen mede hierdoor minder ingeschreven studenten hebben. Hoe dit allemaal exact gaat uitvallen is moeilijk te voorspellen, maar het is in ieder geval zaak dat men hier op nationaal niveau over gaat nadenken. Ook kan elke hogeschool het voor zichzelf op een rijtje zetten – samen met het bezien

Verankerd in de praktijk

Associate degree en graduaat

Nederlands versus Europees raamwerk (2)

Het Nederlands Kwalificatieraamwerk (NLQF) is niet zomaar in het leven geroepen. Het is sinds 2011 gebaseerd op het Europees Kwalificatieraamwerk (EQF), dat in 2008 binnen Europa als algemeen referentiekader voor onderwijsprogramma's is geaccepteerd. Net als het EQF heeft het NLQF een achttal niveaus, zodat er geen aparte 'vertaaltabel' nodig is, zoals bijvoorbeeld in Engeland (dat zelf een raamwerk met tien niveaus hanteert) het geval is.

De Nederlandse Associate degree bevindt zich op hetzelfde niveau als het graduaat in Vlaanderen en bijvoorbeeld ook (via die vertaalslag) met de Foundation Degree in Engeland en het Higher National Diploma in Schotland. Het maakt internationale samenwerking tussen instellingen op dit punt een stuk gemakkelijk. Zo zal iemand die in land A niveau 5 heeft gedaan, in land B kunnen aankloppen bij een aanbieder van niveau 5 of 6. Wat dit aan doorstroommogelijkheden oplevert, is aan de ontvangende partij, maar 'de instellingsdeur' wordt tenminste niet meteen dichtgegooid voor de neus van de internationale student.

van de demografische ontwikkelingen die in bepaalde regio's behoorlijk veel impact op de studentenstromen zullen hebben.

Een kwestie van marktwerking?

Het ligt voor de hand dat er een moment komt waarop de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie als controleur van de overheid een blik werpt op de rendementen bij hogescholen die verwante Associate degree- en bacheloropleidingen verzorgen. Mocht het rendement bij de bachelor niet stijgen en het aantal langstudeerders niet teruglopen, dan is de vraag aan colleges van bestuur gerechtvaardigd: wat doet u in het kader van het instroombeleid om aanstaande studenten meer maatwerk te leveren en te wijzen op gelijkwaardige routes? Zeker als Associate degree-studenten meer succes behalen, zal deze vraag prangender worden. De hogeschool die alleen de bachelor blijft aanbieden en geen reden ziet om de Associate degree in te zetten als

alternatief, zal ook iets uit te leggen hebben aan de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (en de Inspectie?), als de concullega's wél een succesvolle strategie met de Associate degree hanteren. Of wordt het gewoon een kwestie van marktwerking, namelijk dat aanstaande studenten weten waar de kansen op een hbo-diploma het grootst zijn en al doende hun eigen keuzen maken? Dan zal het voor een hogeschool simpelweg een kwestie zijn van 'het gaat je overkomen'.

Aandachtspunten

Als hogescholen werk maken van de Associate degree en de positie ervan op landelijk niveau willen versterken, zullen ze veel meer dan nu het geval is moeten bezien welke onderwerpen er, in samenspraak met de overheid, thuishoren in een hoofdstuk van de nieuwe Strategische Agenda hoger onderwijs. Dat kan zeker met steun van het Overlegplatform Associate degrees en met inbreng van de managers van de huidige Regionale Associate Colleges. Hieronder volgt een selectie van dergelijke aandachtspunten, met medeneming van een aantal hierboven genoemde zaken, maar verpakt in de specifieke managementcontext (zie ook www.leidoacademy.nl). Het advies is om in de interne besluitvorming, ook als men al stevig aan de weg timmert met de Associate degree, onderstaande zaken als referentiepunten mee te nemen. Het kan leiden tot forse discussies en felle meningsverschillen, maar dan is in ieder geval één ding zeker: het draagvlak voor de toekomststrategie wordt een stuk groter.

Scheve bekostiging

De invoering van de Associate degree heeft gevolgen voor de bekostiging van het gehele hbo en de verdeling ervan over hogescholen en opleidingen. Dat is het resultaat van het standpunt van de overheid om de systematiek ervoor in stand te houden – voorlopig althans, want op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen is een commissie aan het sleutelen aan het systeem. Een belangrijk aspect is dat een student maximaal vier jaar bekostiging oplevert, ongeacht of hij een Associate degree volgt of een bachelor.

Als iemand een Associate degree in drie jaar afrondt en daarmee een 'langstudeerder' is, zal de bekostiging van deze persoon bij het volgen van een bachelorprogramma nog maar één jaar betreffen. Daarmee gaat de onbekostigde status heel snel meespelen: na het vierde inschrijvingsjaar, dus al ergens tijdens de bachelorstudie. Het gevolg hiervan is een scheve verdeling van de inkomsten over de typen opleidingen, en die zal nog schever worden als er steeds meer voor de Associate degree wordt gekozen. De overheid lijkt dit niet erg te vinden, dus het woord is aan de hbo-wereld zelf.

Ongelijke diplomabonus

De Associate degree heeft een volwaardige status binnen

Verankerd in de praktijk

Associate degree en graduaat

Iemand die na twee jaar
bacheloropleiding
uitvalt, levert ook
niets extra's op

het hbo. Toch lijkt men akkoord te gaan met één specifiek element ervan, als gevolg van het feit dat overheid en hogescholen de bachelor kennelijk zwaarder laten wegen dan de Associate degree: de diplomabonus die de instelling ontvangt wanneer het bachelordiploma wordt behaald. Het gaat om een bedrag dat gelijk is aan de vergoeding voor een jaar. De Associate degree-geslaagde levert niets extra's op voor de instelling. En gaat hij voor de bachelor ook nog eens naar een andere hogeschool, dan wordt men daar als het ware dubbel beloond. Het gaat dan om twee jaar onderwijs geven en 50 procent bonus ontvangen, toch wat interessanter dan de 25 procent voor de eigen vierjarige bachelorstudenten. Dit moet anders worden aangepakt. Iemand die na twee jaar in de bacheloropleiding uitvalt, levert ook niets extra's op, net als nu degene die keurig in de nominale tijd de Associate degree afrondt.

Zijnstroom van werkenden

Er zijn hogescholen die geen brood zien in het (verder) aanbieden van Associate degrees, ondanks alle externe signalen over de aantrekkelijke kanten ervan voor de doelgroepen. Het al eerder vermelde argument is dat de bachelor wordt gezien als het enige echte hbo-diploma. Er zullen echter steeds meer werkenden komen die een Associate degree-opleiding hebben gedaan en die zich op een gegeven moment melden voor een resterend programma, met het oog op de bachelorgraad. Zij hebben een uitermate gevarieerde achtergrond, niet alleen wat betreft de inhoud van de gevolgde Associate degree, maar ook qua rijkdom aan werk- en levenservaring. Bekostigde hogescholen moeten vaststellen hoe ze daarmee omgaan, ook als deze instromers mogelijk nog maar een jaar aan overheidsgeld opleveren – of helemaal niets meer, los van het wettelijke collegegeld dat ze nog steeds mogen betalen. Als hbo-instelling mag je deze mensen bovendien niet weigeren als ze aan de formele voorwaarden voor de instroom voldoen.

Ook de overheid zou nog wel wat berekeningen mogen maken. De Associate degree-afgestudeerde die gaat werken, draagt op basis van de huidige systematiek voor het financieren van hogescholen in het algemeen voortdurend een zak geld met zich mee. Maar het is niet echt te voorspellen

Het flexibele Zwitserse systeem

Velen in het internationale onderwijsland zijn het erover eens dat Zwitserland van alle landen binnen het Bolognaproces het flexibelste systeem kent, maar wel op een geheel eigen wijze. Men heeft het hoger onderwijs er niet gekoppeld aan het Zwitserse raamwerk. De universiteiten en hogescholen hebben zodoende hun eigen politieke speelveld behouden. Ook kennen deze instellingen in Zwitserland geen niveau 5, zoals onze Associate degree. In plaats daarvan kunnen studenten in het (duale) middelbare beroeps-onderwijs via verschillende routes doorstromen naar het hoger onderwijs:

1. Mbo + een programma van een aanvullend jaar = toelating tot een professionele bachelor;
2. Mbo + een programma van een aanvullend jaar + een extra half jaar = toelating tot een academische bachelor;
3. Mbo + een programma in het verlengde daarvan met een duur van twee jaar (*Professional Education*) = directe zijnstroom in een professionele bachelor.

Op die wijze kent men geen 'dead-ends' in het systeem.

of en wanneer die persoon terugkeert in het stelsel om een bachelor te gaan volgen, en dus bekostigd moet worden. Het lijkt derhalve verstandig om dit dynamische proces te volgen, al was het maar om te kunnen constateren dat een bepaald percentage van de Associate degree-afgestudeerden de bachelor haalt bij een private hogeschool. Daarmee kan de overheid het niet-uitgegeven geld als 'winst' inboeken, als resultaat van een publiek-private leerlijn.

Alumnibeleid

Toen de Associate degree nog niet bestond, kregen de geslaagden bij de bacheloropleidingen een diploma, een bos bloemen en een stevige handdruk van het management. Missie volbracht door de hogeschool, geld ontvangen van de overheid. Het alumnibeleid werd en wordt echter nog niet overal volledig omarmd als instrument om te achterhalen hoe de geslaagden het doen en wat de ervaringen met de eerder verworven competenties zoal zijn. Er was ook geen reden om deze personen na de bachelor in het vizier te

Verankerd in de praktijk

Associate degree en grauaat

Behoeftte aan landelijke strategie

Er is nog veel werk aan de winkel als het gaat om de verdere invoering van de Associate degrees. Dit type onderwijs is er nu, maar dat betekent niet dat duidelijk is wat de consequenties ervan zullen zijn op de wat langere termijn. Dat heeft ook te maken met het feit dat er sinds 2006 binnen het hbo geen brede discussie op gang is gekomen over de wijze waarop de Associate degree het best kan worden ingezet. Allerlei hogescholen gaven destijds openlijk te kennen dat ze de Associate degree niet zagen zitten en dat ze het een aantasting vonden van het bestaande systeem. Daardoor werd de broodnodige uitwisseling van ervaringen, meningen en plannen onder de vlag van de Vereniging Hogescholen geblokkeerd.

Nu is de Associate degree sinds begin 2018 zelfstandig. Er wordt getracht de uitrol ervan structureel een plek te geven, via een landelijk Associate degree-platform. Toch is er nog steeds geen volledig draagvlak voor de Associate degree, hoewel er met groeiende verbazing naar het succes ervan wordt gekeken. Een landelijke strategie op korte termijn is nodig, dat is duidelijk, maar wie aan de knoppen zal moeten draaien, is nog niet helder.

houden, voor verdere scholing – hoewel er tegenwoordig wel steeds meer wordt ingezet op het binnenhalen van die groep voor een professionele master. Omdat Associate degree-opleidingen up-to-date dienen te

De hogescholen moeten hierover een standpunt formuleren en dit met de overheid bespreken

blijven conform het karakter ervan, is het volgen van geslaagden op de arbeidsmarkt een must voor het management. Tweejarige trajecten zijn sowieso al sneller en simpeler te actualiseren. Dat ze tevens die alumni kunnen informeren over mogelijkheden binnen hun eigen hogeschool om flexibel een bachelor te volgen – denk aan vrijstellingen en maatwerk voor de vormgeving – zal door hun collega-managers in dank worden afgenomen. Het is bovendien een uitstekende aanleiding om van gedachten te wisselen over de aansluiting Associate degree-bachelor.

Twee Associate degrees

Volgens de huidige spelregels mag iemand tegen wettelijk collegegeld één Associate degree en één bachelor volgen. Als deze persoon na de Associate degree een volledig andere bachelor kiest, gaat het om een periode van minimaal vijf of zes jaar – flink meer dan vroeger, toen het alleen draaide om een bachelor van vier jaar. Om de flexibiliteit van het bekostigde systeem te vergroten, zou het goed zijn als de student de keuze krijgt om in plaats hiervan ook twee Associate degree-opleidingen tegen het wettelijk collegegeld te volgen. Daarbij is de nominale duur ook vier jaar. Het is aan de hogescholen om hierover een standpunt te formuleren en dit met de overheid te bespreken.

Zelfstandig programma na Associate degree

Het moet mogelijk zijn bezitters van een Associate degree-diploma tweejarige resterende programma's aan te bieden voor het verwerven van de bachelorgraad, die inhoudelijk voortbouwen op de gevolgde Associate degree. Deze programma's kunnen niet altijd worden neergezet als afstudeerrichting binnen een bestaande bacheloropleiding. Het is derhalve een uitgelezen kans om deze programma's van een eigen accreditatie te voorzien, juist omdat ze alleen voor specifieke groepen toegankelijk zijn.

Samenwerking Associate degree-mbo

Er is in de wet een optie opgenomen om een Associate degree-programma samen met een mbo-instelling op te zetten en te verzorgen. Dat kan deels op een mbo-locatie, als dat leidt tot een bepaalde meerwaarde – een reden voor de samenwerking die volgens de overheid als belangrijkste criterium valt te hanteren. Ook de vormgeving van de Regionale Associate Colleges en de regionale gerichtheid ervan bieden kansen voor het koppelen van mbo en hbo, met alle gevolgen van dien voor de studentenstromen. De Associate degree kan daarmee een impuls geven aan de regionale samenwerking mbo-hbo, door gericht te adviseren wat het beste is voor mbo'ers.

Bachelor: meer focus op havo

Mocht blijken dat de Associate degree prima past als vervolg op het mbo, dan kunnen hogescholen bezien of de bachelor meer dan voorheen moet worden geënt op de havo-instroom. Ook kan het leiden tot het aanbieden van

Verankerd in de praktijk

Associate degree en graduaat

Dit kan frustrerend werken, zo blijkt, maar er is nog weinig aan te doen

meer voorbereidingsonderdelen in het laatste havojaar, zoals dat ook in veel andere landen gebeurt, onder de noemer 'Pre-College'.

Doelmatigheid

Een aspect van de wijze waarop opleidingen verspreid over het land kunnen en mogen worden aangeboden, is de beoordeling van de doelmatigheid ervan. Ze worden nog steeds met bosjes aangevraagd, ondanks alle mogelijkheden om bestaande opleidingen via interne aanpassingen te laten aansluiten bij de vraag vanuit de arbeidsmarkt.

De aanvragen voor Associate degrees zijn uiteraard talrijk. Maar omdat die als zelfstandige opleiding relatief nieuw zijn, trapt de overheid sneller dan voorheen op de rem, zeker als het beeld ontstaat dat aan de vraag kan worden voldaan met een redelijk verspreid aan te bieden hoeveelheid Associate degrees. Dat kan frustrerend werken, zo is gebleken, maar er is nog weinig aan te doen.

Een daarmee samenhangende situatie is het gebruik van verschillende varianten. Vooral bij de Associate degree zullen de voltijdse, duale en deeltijdse invullingen stevig van elkaar verschillen, om daarmee uiteenlopende doelgroepen te kunnen bedienen. Het beoordelen van de doelmatigheid is aldus een onderscheidend proces, gelet op de onderbouwing ervan.

De wettelijke regeling is evenwel niet op die nieuwe situatie ingericht. Het is aan te raden om als bekostigde hogescholen hierover in gesprek te gaan met de overheid. Zo kan men tot een welkome verfijning van het aanbod komen, ook op basis van onderwijsconcepten van hogescholen die buiten een bepaalde regio opereren en daarmee een nieuwe strategie kunnen neerzetten.

Meer flexibiliteit nodig

Bekostigde hogescholen snakken naar meer mogelijkheden om de opleidingen flexibel aan te bieden, iets waaruit de private instellingen een meerwaarde halen voor doelgroepen zoals werkenden. Daaronder zitten straks dus ook veel Associate degree-afgestudeerden, die daarmee al een hbo-diploma hebben.

Het hbo zal derhalve op niet al te lange termijn met de

Argumenten om voor een Associate degree te kiezen

Het is goed om na te gaan wat redenen kunnen zijn voor aanstaande studenten om voor een bepaalde opleiding te kiezen, dus wat iemand over de streep trekt als er meerdere opties zijn. Hier volgen enkele argumenten voor de Associate degree:

1. Het Associate degree-getuigschrift is erkend door de overheid en levert na twee jaar studie een (internationaal) erkende graad op.
2. Na het afronden van de Associate degree is het veelal mogelijk om nog eens twee jaar door te studeren voor de bachelorgraad, met een inhoudelijk verwante opleiding.
3. Iemand die twee jaar van de bachelor heeft gedaan en dan stopt met zijn studie, krijgt alleen een hogeschoolverklaring mee, terwijl de Associate degree-student een wettelijk diploma en een erkende graad in de wacht sleept.
4. Als een student na de Associate degree doorstudeert voor de bachelorgraad bij een verwante opleiding, gelden de eerste twee jaar daarvan in het algemeen als volledig afgerond.
5. De student hoeft maar twee jaar te lenen voor een hbo-diploma.
6. Het aanbod is steeds vaker in de buurt te vinden (Regionale Associate Colleges).
7. De Associate degree-opleidingen kennen een praktische insteek.
8. De Associate degree-opleiding kent een groep studenten die gemotiveerd eenzelfde doel nastreven.
9. De student behoudt het recht om met wettelijk collegegeld de bachelorgraad te behalen.
10. Je kunt in het mbo allerlei keuzedelen volgen waarin je wordt voorbereid op het hbo.
11. Ten opzichte van een bachelor heeft de student na een Associate degree in de rest van zijn leven twee jaar extra om geld te verdienen.
12. Een Associate degree-afgestudeerde is een goede concurrent van de bachelor die ook vaak op 5 moet beginnen.

Zie: www.leidoacademy.nl/documenten-nieuwsbrieven/

Verankerd in de praktijk

Associate degree en graduaat

CHAIN5

Sinds 2013 kent Europa een internationaal netwerk voor aanbieders van programma's op niveau 5 en voor alle andere betrokkenen: CHAIN5, 'a community of practice for level 5'. Binnen dit netwerk tracht men op praktische wijze van elkaar te leren, als docenten, managers, experts en regionale en landelijke coördinatoren van samenwerkingsverbanden. Daarvoor vinden conferenties, seminars en workshops plaats, vaak in overleg met andere Europese associaties. Meer informatie is te vinden op www.chain5.net. Vanuit Nederland is er sprake van een sterke betrokkenheid bij deze community of practice, simpelweg om te leren van andere landen, maar ook om ervaringen die zijn opgedaan te delen met regio's waar niveau 5 nog geen vaste plek in het hoger onderwijs heeft kunnen verwerven.

overheid afspraken moeten maken over specifieke mogelijkheden voor Associate degrees. Die kunnen de opleidingen nog aantrekkelijker maken dan ze nu al zijn. Denk aan het creëren van Associate degrees die verspreid over drie jaren worden aangeboden, om ze nog beter te laten aansluiten op het werkritme op de arbeidsmarkt. Ook het aanbieden van certificaten aan werkenden met het oog op vrijstellingen in een later stadium is een interessant scenario. Creatieve hogescholen kunnen hierbij volgens ingewijden een mooie hoeveelheid eieren kwijt.

Geen glazen bol nodig

Dit artikel schetst een beeld van de toekomst die de Associate degree als jonge loot aan de hbo-stam voor zich heeft. Niets is voorspelbaar, dus ook niet hoe studenten in 2025 zullen kiezen voor een hbo-traject en op welke wijze men gebruik zal maken van nieuwe mogelijkheden om flexibel een leerlijn te componeren en doorlopen. Maar om te kunnen stellen dat de Associate degree een eigen, volwassen plaats zal verwerven in het hoger onderwijs in Nederland, Vlaanderen (als graduaat) en de rest van de wereld, is geen glazen bol nodig. Jongeren, werkenden en anderen worden steeds vaker nadrukkelijk geconfronteerd met situaties op de arbeidsmarkt die erop wijzen dat een hbo-diploma als opstap naar of binnen de loopbaan nodig is. Om die reden moet de Associate degree worden beschouwd als een belangrijke nieuwe pijler van het hoger beroepsonderwijs. De Associate degree heeft op zichzelf al een duidelijke waarde binnen de economie en de maatschappij, maar biedt bovendien een opstap naar de bachelor – ook met het vizier gericht op een master. Colleges van bestuur van hogescholen, bekostigd en privaat, zullen zich derhalve dienen te realiseren dat de moderne wijze van competenties verwerven zich niet meer als voorheen in het eenheidsmodel van een bachelor laat persen. Schakelen, flexibel studeren, levenslang ontwikkelen, het combineren van werken en leren, alsook het zoeken naar vormen die aansluiten bij een moderne manier van scholing volgen en ervaring opdoen: dat is nodig voor het hbo van de toekomst.

Hans Daale

is directeur van Leido Academy